

Miðnámsrit

16

apríl 2018

Um blaðið

Kanningar vísa, at karakterir eru skaðiligir í eini læringsgongd. Eitt hugskot er, at vit gera eitt karakterfrítt øki í Føroyum – sum eina roynd.

Fronsk-føroysk orðabók hjá Rólandi í Skorini kom út 2. mars 2018. Hetta er stórhending fyri føroyskt mál. Í orðabókini eru 10.000 orð, sum er ríkiligt til miðnám.

Føroyskt sum fremmandamál er formliga ikki til. Námsætlan er, men MMR hevur ikki lýst hana. Tískil er skeiðsváttanin, sum næmingarnir á Kvøldskúlanum fáa, ikki “autoriserað”.

Umleið 80% av lærutilfarinum á miðnámi er danskt, og 20% er føroyskt. Hvussu fáa vit koppað hesum á høvdið? Miðnámsrit hevur eitt boð.

Nógv verður tosað um tvørfakligt samstarv, tvørfakliga undirvísing og tvørfakliga læring. Men meina vit altíð um tað sama, tá ið vit tosa um tvørfakligheit?

Smáu miðnámsskúlarnir eru í andróðri, nú vit hava fingið tveir stórar miðnámsdeplar. Avbjóðingarnar eru mangar, men har eru eisini møguleikar.

Blaðstjórn: Olav Absalonsen og Tórður Johannesarson

Innihaldsyvirlit

At læra fakliga og tvørfakliga, Olav Absalonsen	3
Darwin-vika í Hoydølum – ein tvørfaklig verkætlan, Hanne Jacobsen	11
Føroyskt sum fremmandamál, Bergljót av Skarði	13
Fronsk-føroysk orðabók – gjørd við næmingunum í huga, Tórður Johannesarson	18
Lærutilfar á miðnámi – hvussu fáa vit 80% á føroyskum? Tórður Johannesarson	22
Smáir miðnámskúlar í andróðri, Tórður Johannesarson	26
Suðuroy sum karakterfrítt øki, Tórður Johannesarson	30

At læra fakliga og tvørfakliga

Olav Absalonsen

Nógv verður tosað um tvørfakligt samstarv, tvørfakliga undirvísing og tvørfakliga læring. Men tosa vit altíð um tað sama, tá ið vit tosa saman um tvørfakligheit? Tíverri gera vit ikki tað, og orsøkin er, at vit ikki altíð hugsa um sama slag av tvørfakligheit, tá ið evnið verður umrøtt.

Faklig læring

At læra fakliga og tvørfakliga eru tvær síður av somu sök, tí vitan er faklig og tvørfaklig samstundis. Tað fakliga er eitt arbeiðsbýti, ið er vorðið til í samfelagi og mentan. At býta vitan sundur í fak er mannaverk, og tað er ikki púra tilvildarligt, hvussu tað er gjørt. Fakini eru úrslit av eini søguligari gongd, og fakini eru tað, ið vit sum menniskju hava gjørt tey til.

Vit kunnu skilja ímillum fak, sum eru vísindalig ella vinnulig, og fak, sum eru fak í skúlanum. Vísindalig ella vinnulig fak eru fak, ið professionell fólk arbeiða við, og sum fevna frá gransking til menning og víðari til at nýta. Skúlafak eru nøvn á lærugreinum, sum standa í lógum og kunngerðum fyri viðkomandi útbúgvingar. Vísindalig og vinnulig fak hava í stóran mun verið fyrimyndin fyri skúlafakini. Tí virka skúlafakini ofta soleiðis, at endamálið er at geva vitan, sum er skapt í gransking ella á annan hátt, víðari til næmingarnar.

Mátin, sum arbeitt verður í einstaka fakinum, kann vera partur av undirvísingini. Tá er háttalagið partur av fakinum, og næmingarnir læra at arbeiða sum granskarar ella onnur professionell fakfólk innan fakið. Eitt dømi um hetta er umrøtt í grein í Miðnámsriti nr. 13 2017 um undirvísingargongd í evnafrøði. Við nøkrum undantøkum sum hesum er undirvísing á miðnámi nógv merkt av at miðla vitan til næmingarnar.

Hesi bæði sjónarmiðini at síggja tað fakliga (at ognar sær fakliga vitan ella at læra at arbeiða fakliga) eru grundarlag undir, hvussu vit skilja tað tvørfakliga:

1. Tað tvørfakliga sum ófaklig læring
2. Tað tvørfakliga sum formlig læring
3. Tað tvørfakliga sum funktionell læring
4. Tað tvørfakliga sum dynamisk læring

Ófaklig tvørfaklig læring

At tvørfaklig læring ikki er faklig, ljóðar sum ein andsøgn, tí hvussu kann læring vera tvørfaklig, um einki fakligt er uppi? Verður hon so ikki bara tvørlig? Hugsanin við tí

Ófakliga er, at læringin byrjar við lítlari ella ongari vitan um tað fakliga. Næmingarnir arbeiða í verki við at granska umheimin í staðin fyri at hava ávíst pensum, lærubók ella ásett førleikamál. Hetta ger upp við ta siðbundnu undirvísingina, ið er býtt sundur í fak, og ístaðin skulu næmingarnir læra at læra. Meðan fakliga læringin ofta dyrkar eitt sjónarmið fyri at skapa djúpari fakliga fatan av evninum, læra næmingarnir at síggja evnið frá meira enn einari síðu. Teir arbeiða á sama hátt sum journalistar, ið hvørki eru vísindamenn ella serfrøðingar. Talan er um induktiva læring sum til dømis IBL (inquiry based learning) ella EBL (enquiry based learning), har forvitni er drívmeigin í læringini, og forvitnið hevur eingi faklig mörk. Viðhvørt kann talan vera um uppdagingarlæring (discovery learning), har lítil og eingin lærarastýring er.

Børn læra á henda henda hátt, tá ið tey spæla, tí fakini eru ikki til í teirra huga. Í søguni *Vátt heimbyli (Våd hjemstavn)* eftir William Heinesen er dømi um hetta. Høvundurin minnst aftur á barnaárin, tá ið hann og ein vinmaður royndu at verja eitt æðureiður ímóti likkum, sum vildu fáa fatur í ungunum. Mong ár seinni situr hann og hugsar aftur á hesa hending og samanber hana við lívið og stríðið ímóti óndskapi. Tá ið hann hittir vinmannin nú, og prátið kemur inn á hendingina, kemur fram, at teir báðir eru ikki heilt á einum máli um hetta. Teir hava upplivað tað sama, men teir hava ikki lært tað sama. Annar heldur, at vit hava skyldu til at stríðast ímóti tí ónda, men hin heldur, at tað loysir seg ikki, tí tað ger ongan mun.

Ein hjáveiða við hesum læringshátti kann vera, at næmingarnir læra nakað, sum liggur uttan fyri orðað førleikakrøv, tí teir eru leysir av námsætlanum. Hetta ger næmingar kompetentar á ein hátt, ið fevnir um meir enn bara at duga og hava fakligar førleikar. Hugsanin snýr seg her um, hvussu vit eru sum borgarar í samfelagnum við skyldum og rættindum, til dømis við rættindum at siga okkara hugsan, skyldum at lurta eftir øðrum hugsanum, at duga at semjast og duga at vera ósamd.

Formlig tvørfaklig læring

Her verður hugsað um samstarv, har lærarar velja eitt felags evni, men har einstøku fakini ikki verða integrerað í eina heild. Hvør lærari finnur upp á okkurt í sínum faki innan valda evnið. Ole Stramer og Hans Hemmet nevna hetta dømið um formligt tvørfakligt samstarv á miðnámi:

Í einum klassa hava lærarar valt Frankaríki sum evni. Lærarin í hvørjum faki kemur so við einum fakligum íkasti. Lærarin í støddfrøði velur valuta og rokning í tí sambandi. Søgulærarin velur til dømis fronsku kollveltingina. Lærarin í samfelagsfrøði velur kanska millumlanda handil. Lærarin í fronskum velur einar tvær franskar stuttsøgur. Lærararnir í vinnubúskap (felags navn fyri sölubúskap og virkisbúskap) velja at arbeiða við framleiðslu og marknaðarførslu av víni. Teir

semjast allir um at arbeiða víðari hvør sær og kunna hvønn annan um, hvat teir gera, soleiðis at gongdin kann hanga saman sum ein heild.

Hetta slagið av tvørfakligum samstarvi er ikki annað enn parallell undirvísing, har hvørt fak varðveitir tað fakliga innan fyri eitt tema. Tað keðiliga við tí formligu tvørfakligu læringini er, at undirvísingin ikki leggur upp til tvørfakliga integratióin í læringini, sum sostatt bara verður til, um onkur næmingur í sínum egnu tonkum finnur fram til eina heildarfatan. Formligt tvørfakligt samstarv hevur fingið tað atfinningarsama eyknevnið ‘fakligt samanskotsgildi’, tí lærarar í hvørjum faki hugsa fakliga við tí, sum teir borðreiða við, og læringin blívur ikki ein integrerað heild.

Funktionell tvørfaklig læring

Tann formliga tvørfakliga læringin førir bara til heildarfatan hjá einstøkum hugsanar-somum næmingum, sum av sær sjálvum síggja heildina, tí undirvísingin leggur ikki upp til tað. Øðrvísi er við tí funktionellu tvørfakligu læringini, har einstøku fakini virka saman í sjálvari undirvísingin. PBL (problem based learning) kann verða brúkt til hetta. Pro-blemið verður kannað við at nýta hugtøk og hættir í viðkomandi fakum. Undirvísingin kann verða skipað sum samstarv ímillum lærarar í fleiri fakum.

Í 2013 høvdu vit til dømis eina undirvísingargongd, ið var eitt samstarv ímillum 8 lærugreinir í tveimum flokkum á Handilsskúlanum, har næmingarnir skuldu læra búskap gjøgnum orðatøk. Hugskotið var, at orðatøk kunnu varpa ljós á búskaparlíga atferð, sum búskaparfrøðin í lærubókum ikki megnar so væl. Talan varð um transformativa læring, ið fer longur enn bara at ognu sær vitan, læra uttanat og duga at endurgeva, og sum ber í sær at læra at hugsa sjálvstøðugt.

BV (breytarverkætlanin) á triðja ári á gymnasialum miðnámi er dømi um integreraða tvørfakliga verkætlan, ið telur sum próvtøka. BU (breytaruppgávan) á øðrum ári er ein uppgáva, ið hevur sum endamál at menna og fyrireika næmingin, soleiðis at hann verður betur fyri at skriva BV á triðja ári. Í báðum førum er tað tvørfakliga eitt krav. Eitt evni verður valt, og síðani avmarkað og fokuserað, soleiðis at tað verður ein samanhandi uppgáva. Í reglunum stendur tó, at BU og BV skulu skrivast í tveimum fakum, og tað fær ein at spyrja, hvussu eitt og hvørt evni kann skal avmarkast til einans tvey skúlafak. Meira um hetta seinni í greinini.

Dynamisk tvørfaklig læring

Hugsanin um, at læring er bæði faklig og tvørfaklig samstundis, elvir til hugtakið um tað tvørfakliga sum dynamiskt. Hugsanin við hesum er, at vit viðurkenna, at vitan verður borin fram fakliga, har tað ikki er eitt endamál í sjálvum sær, at næmingarnir ognu sær hesa vitan, men heldur at hetta setur gongd í læringina. Hetta ber í sær, at lærararnir sum

fakligr serfrøðingar undirvísa við tí í huga, at tað, sum teir gera, er partur av eini størri heild. Tí eigur tað fakliga ikki at verða lýst sum ein avbyrgd skipan, men sum partur av eini størri skipan, har tann fakliga vitanin og fatanin verður dynamisk saman við øðrum fakum. Hetta er í tráð við hermeneutisku ringrásina, soleiðis at tað fakliga verður fatað í einum samanhangi, og samanhangið verður fatað fakliga. Hetta dømi er frá Robert H. Frank, sum undirvísti í búskapi:

Tvær ferðir hvørt lestrarhálvár biði eg næmingarnar hvør sær seta ein spurning um okkurt, sum hann persónliga hevur sæð ella lagt til merkis. Við 500 orðum í mesta lagi skal hann nýta grundreglur í búskapi at svara spurninginum. Ein næmingur spurdi, hvussu tað bar til, at foreldur skulu binda smábørn í barnastól, tá ið tey fara eitt stutt ørindi við bili, men hava loyvi at flúgva úr New York til Los Angeles við smábørnum í fanginum. Við cost-benefit regluni má svarið finnast á kostnaðarsíðuni, segði hann: Tá ið tú fyrst hevur sett ein barnastól í bilin, kostar tað einki at brúka hann. Men við flogfari mást tú keypa ein ferðaseðil afturat, sum kann kosta einar \$1.000. Barnastólar klára tiskil oftari cost-benefit testina í bilum enn í flogførum.

Tú kanst siga, at hetta er innan fyri fakið, og er ikki tvørfakligt sum so. Men hetta er kortini tvørfaklig læring á tann hátt, at faklig mørk ikki forða, tá ið spurningurin verður svaraður, tí dømini kunnu ikki altíð haldast innan fyri hesi mørk.

Case-undirvísing, ið er grundað á dømi, sum næmingar kunnu kenna seg aftur í, hóskar væl til tvørfakliga læring. Keith Goree hevur givið hetta dømið um eina søgu, sum verður brúkt í undirvísingini:

Tú arbeiðir í einum gimsteinahandli, sum fyrireikar eina stóra útsølu. Í lýsingarherferð verður sagt, at prísir verða lækkaðir 70%, og stjórin hevur biðið teg prísar nakrar vørur av nýggjum. Tú leggur til merkis, at bara eitt avmarkað tal av lutunum eru við í útsøluni, hóast einki verður nevnt um tað í lýsingunum. Harumframt er prísásetingin løgin: tú tekur tað upprunaliga prísmerkið av, har \$50 stendur, men tað nýggja prísmerkið sigur, at upprunaligi prísurin var \$200, og við 70% avslátri, verður útsøluprísurin \$60.

Hvat hendir her? Tú fært varhugan av, at hetta er ikki útsøla, men ein máti at lumpa kundar at keypa gimsteinar, sum handilin ikki hevur klárað at selt, og ein roynd at billa kundunum inn, at teir fáa ein dýran lut fyri nógv lækkaðan prís. Hvat gert tú?

Hetta skal so fáa næmingin at hugsa um støðuna og taka eina avgerð.

Tvørfaklig læring á miðnámi

Tað, sum lært verður í skúlanum, skal hava samband við lívið uttan fyri skúlan – so ella so. Og lívið uttan fyri skúlan er tvørfakligt og fjølbroytt. Har er samfelagslív, arbeiðslív, privatlív, mentanarlív og annað. Tí krevst, at skúlin er tvørfakligur, sjálvt um undirvísingin er býtt sundur í fak á tímatalvuni, og próvtøkur eru í hvørjum einstøkum faki.

Hyggja vit eftir, hvussu miðnámsútbúgvingar eru bygdar upp, síggja vit, at tað at læra tvørfakliga er hugsað inn í reglurnar fyri útbúgvingar og breytir. Tak til dømis fakið støddfrøði, sum á miðnámi hevur ymsar námsætlanir til ymsar breytir. Innihaldið í støddfrøði á búskaparbreytini er lagað til breytina, soleiðis at støddfrøðiligir myndlar í búskaparfrøði verða nýttir. Sjálf próvtøkan er eisini merkt av hesum. Av tí sama eru lærarar í støddfrøði á búskaparbreytini vanligar búskaparfrøðingar. Somuleiðis er við tøknbreytini, har lærarar í støddfrøði eru verkfrøðingar, sum vita, hvat støddfrøðin kann brúkast til í øðrum fakum, sum næmingarnir hava á tí breytini.

Eitt annað dømi er føroyskt. Føroysk mállæra og málsøga hevur nógv samband við onnur mál. Teir tekstir, sum næmingarnir lesa í føroyskum, eru innihaldsliga inni á nógvum ymiskum øðrum fakum. Er talan um blaðgreinir, kann innihaldið vera um politikk, búskap, samfelagsfrøði ella annað. Søguligar skaldsøgur skulu setast inn í tíðina, tá ið søgan fer fram. Skaldskapur kann eisini koma inn á sálarfrøði, heimspeki ella náttúruvísindi.

Í sambandi við námsætlanir í føroyskum og øðrum fakum stendur, at 80% av tíðini verða brúkt til kjarnaøkini í fakinum; hini 20% eru ískoytisøki, sum verða vald soleiðis, at kjarnaøkini verða lýst meira nágreiniliga. Eisini stendur, at endamálið við ískoytisøkjum er harumframt at geva skúlum og útbúgvingarbreytum rúm fyri serligum eyðkennum og arbeiðsháttum. So her verður lagt upp til læring, ið hevur samband við tað, sum næmingar hava í øðrum fakum á breytini.

At lærarar eru tvørfakligir er sostatt ein treyt fyri tvørfakligari undirvísing, um tvørfakliga læringin skal vera funktionell. Hetta var eisini orsøkin til, at allir lærarar, sum undirvístu í Handilsskúlanum fyrr, skuldu taka skeið í handilsskapi, búskapi og lögfrøði í sambandi við námsfrøðiliga útbúgvingina, sum var ein liður í handilsfaklærarapróvnum. Ein minsta vitan um aðrar lærugreinir enn ta, tú undirvísti í, varð hildin at vera neyðug fyri at stuðla upp undir tvørfakliga læring í handilsskúlaútbúgvingum. Í 1999, tá ið námsfrøðiliga útbúgvingin gjørdist felags fyri alt miðnám, varð hetta kravið slept; og tað var stórt spell, tí tá ið lærarar ikki eru tvørfakligir, verður undirvísingin neyvan tvørfaklig; og tá ið undirvísingin ikki er tvørfaklig, stuðlar hon ikki næminginum í at læra tvørfakliga.

Breytarverkætlanin á miðnámi skal vera tvørfaklig

Hetta gevur at bíta í sambandi við BU (breytaruppgávur) og BV (breytarverkætlanir), ið eru kravdar í breytaskipanini frá 2013. Ætlanin við bæði BU og BV er, at tær skulu vera tvørfakligar á tann hátt, at næmingurin velur eitt evni, sum ein integrerað tvørfaklig uppgáva verður orðað um. Næmingurin skal so loysa uppgávuna ella svara henni. Meiningin er sostatt, at hesar uppgávur skulu vera funktionelt tvørfakligar, ið er lýst omanfyri. Sambært reglunum skulu hesar uppgávur vera innan tvær lærugreinir, sum næmingurin hevur ella hevur havt, hóast evnið kann fevna um fleiri enn tvær lærugreinir, ella kann móguliga rúmast innan eina lærugrein. Reglurnar siga eisini, at tveir faklærarar skulu vera vegleiðarar, ein í hvørjum faki. At tað skulu vera tveir vegleiðarar, fær ein at hugsa um høvuðsuppgávuna, sum var í gomlu skipanini fyri HH (hægri handilsskúla), og sum BV nú hevur loyst av. Tann høvuðsuppgávan kundi vera í einari ella fleiri lærugreinum, tó at bara ein vegleiðari var til hvønn næming.

Ein avleiðing av, at tveir vegleiðarar eru nú, hevur verið, at eitt tema kann verða góðkent sum evni, soleiðis at uppgávan dettur sundur í tvey, og tískil verður til tvær uppgávur innan valda temað. Hanne og Verner Schilling nevna eitt dømi um breytarverkætlan (studieretningsprojekt) á donskum gymnasium, at næmingur hevði valt lottospæl sum evni, har valdu fakini vóru støddfrøði og danskt. Tveir vegleiðarar vórðu settir, ein í hvørjum faki. Hvussu hesir báðir hava tosað saman, vita vit ikki, men uppgávuorðingin hevði 4 spurningar, tveir í støddfrøði og tveir í donskum. Tískil blivu tvær uppgávur burtur úr hesum, ein í hvørjum faki, men alt innan fyri sama tema. Tað sama hendir í Føroyum: at breytarverkætlan, sum annars skal vera funktielt tvørfaklig, blívur formliga tvørfaklig, tí vit duga ikki altíð at vraka uppskot frá næmingum um tvørfakligar uppgávur, ið ikki eru um integreraðar tvørfakligar spurningar. Vit kunnu ikki lasta lærararnar fyri hetta, tí tá ið tveir vegleiðarar eru, eru tvey, sum hava ábyrgdina, og tá hendir lættliga, at eingin tekur ábyrgd.

Tú kanst siga, at tað er kanska ikki nøkur vanlukka, at BV verður til eitt sokallað ‘saman-skotsgildi’, sum víst er á omanfyri. Men tá ið uppgávan skal dømast, verður verkætlanin til eina vanlukku. Tveir próvdómarar skulu døma uppgávuna; annar er uttanhýsis próvdómari, ið er lærari í øðrum av fakunum, og hin er tann av vegleiðarunum, ið er lærari í hinum fakinum. Hesir skulu so semjast um eitt met, men ofta kunnu teir bara døma tann partin av uppgávuni, ið er í teirra faki. Hin partin hava teir ikki skil fyri, havi eg hoyrt lærarar siga. Eisini veit eg um lærarar, sum bera seg undan at vera próvdómarar undir hesum umstøðum, tí teir meta seg ikki at hava førleika at døma alla uppgávuna.

Próvtøkur á miðnámi tarna tvørfakligari læring

BV er eitt slag av próvtøku, ið er tvørfaklig. Aðrar próvtøkur eru meira og minni fakligar. Í lóg um gymnasialar útbúgvingar stendur einki beinleiðis um tvørfakliga læring, og um próvtøkur stendur, at tær skulu hava støði í greitt fyrisettum fakligum málum. Í kunngerðini stendur, at útbúgvingarnar eru heildarskapandi á ymiskum økjum og enda allar við próvtøku eftir fyrisettum málum. Ilt er at siga, hvat heildarskapandi man merkja her, men hetta kundi bent á, at kunngerðin er eitt sindur meira opin fyri tvørfakligari læring, enn lógin er. Seinni í kunngerðini stendur, at skrivlig venjing í lærugreinum og í lærugreina-samstarvi skal vera við til at menna lestrarfyrireikandi skriviførleikarnar hjá einstaka næminginum. Her hómast nakað av tvørfakligari hugsan, men meiri dentur er á, at lærarar skulu samstarva, enn at næmingurin skal læra tvørtur um fakmørk.

Vit hava her staðfest, at regluverkið leggur lítið og einki í tvørfakliga læring á miðnámi, og próvtøkurnar eru fakligar burturav. Tá ið vit vita, hvussu nógv karakterir hava at týða fyri næmingar nú á døgum, kunnu vit ikki vænta, at næmingar hava stórvegis áhuga í tvørfakligari læring uttan so, at hon er bygd inn í fakið sum til dømis í stóddfrøði, sum nevnt omanfyri. Lærarar kunnu sjálvsagt eggja til tvørfakliga læring, og tað gera teir eisini, men eisini lærarar vita, at í próvtøkuni verður næmingurin ikki løntur fyri at hava tvørfakliga fatan út um tað, sum er ásett í námsætlanini í viðkomandi faki. Próvtøkur á miðnámi tarna tískil tvørfakligari læring.

Vallærugreinir og tvørfaklig læring

Í flestu breytum í gymnasialu skipanini eru vallærugreinir stórir partur av útbúgvingini. Á búskaparbreyt, hugbreyt og náttúrubreyt fylla vallærugreinir ein triðing av útbúgvingartíðini. Á tøknbreyt og tilfeingisbreyt eru vallærugreinir hinvegin ein sera lítil partur. Tað, at næmingar í einum flokki hava móguleika at velja ímillum nógv valfak, leggur ikki upp til skipaða tvørfakliga undirvísing, har lærarar í flokkinum samskipa undirvísingargongdir í ymsu fakunum. Tað fyrsta árið ber hetta betur til, tí tá hevur hvør næmingur bara eitt valfak, men á øðrum og serliga triðja ári eru næmingarnir spjaddir runt í nógvum valflokkum, so tá eru móguleikar fyri tvørfakligum undirvísingargongdum nógv skerdir.

Stórt valfrælsi í sambandi við valfak er annars ein av fleiri grundgevingum fyri at leggja miðnámskúlar saman í deplar. So fer at bera til at hava valfak, sum vit annars ikki høvdu kunnað havt, verður sagt. Men henda grundgeving er eitt tvíeggjað svørð, tí fleiri valfak vit hava tvørtur um breytir, verri er tað fyri tvørfakligu undirvísingina – og læringina.

Niðurstøður

Tá ið vit tosa um tvørfakliga læring, meina vit ikki altíð tað sama. Til dømis eru formlig tvørfaklig læring og funktionell tvørfaklig læring ikki júst tað sama. Tað seinna stendur fyri

at læra at síggja eitt evni ella vandamál í síni heild. Breytarverkætlanin á miðnámi skuldi verið funktionelt tvørfaklig, men vit mugu staðfesta, at hetta hevur ikki eydnast serliga væl, síðani vit fingju nýggju gymnasialu skipanina í 2013.

Tvørfaklig læring á miðnámi finst eisini inni í nógvum av skúlafakunum, tí einki fak kann liva sítt egna lív og ikki hyggja út um eingjargarðarnar. Støddfrøði og føroyskt eru nevnd sum dømi, men vit kundu eisini nevnt samfelagsfrøði, búskap og handilsskap. At fakliga undirvísingin er tvørfaklig, er treytað av, at lærarin í fakinum hugsar tvørfakliga.

Aðramáta hevur tvørfakliga læringin á miðnámi tað ikki gott. Um tað tvørfakliga ikki er skrivað inn í námsætlanina, er tvørfaklig læring ikki viðkomandi í sambandi við próvtøkur. Karakterir nú á døgum hava næstan alt at siga fyri næmingar, og tí eru teir lítið áhugaðir í tí, sum ikki kemur til próvtøkuna; og nógvir lærarar geva eftir fyri hesum trýsti, sum ikki fremur tvørfakliga læring. Á gymnasialum miðnámi fylla valfakini nógv, og valholdini eru blandað við næmingum úr ymsum breytum; heldur ikki tað leggur upp til samskipaða tvørfakliga undirvísing.

Keldur

Hanne og Verner Schilling, *Kursus í vejledning og opgaveformulering*, Syddansk universitet, juni 2015.

Karin Kirke Petersen, Undirvísingargongd í evnafrøði B, *Miðnámsrit nr. 13, 2017*.

Keith Goree, Etikkur í undirvísingini, *Miðnámsrit nr. 11, 2016*.

Michael Prince and Richard Felder, The Many Faces of Inductive Teaching and Learning, *Journal of College Science Teaching*, Vol. 36, No. 5, March/April 2007.

Ole Stramer og Hans Hemmet, *Pædagogisk håndbog for Handelsskolen*, SEL 1993.

Óli Petersen, At læra deduktivt ella induktivt, *Miðnámsrit nr. 13, 2017*.

Robert H. Frank, Hví ger undirvísing í búskapi so lítlan mun? *Miðnámsrit nr. 2, 2014*.

Rógvi Thomsen, Undirvísing ella læring 1, *Miðnámsrit nr. 7, 2015*.

Rógvi Thomsen, Undirvísing ella læring 2, *Miðnámsrit nr. 11, 2016*.

Tórður Johannesarson, At læra búskap gjøgnum orðatøk – tvørfaklig læring, *Miðnámsrit nr. 9, 2016*.

Tórður Johannesarson (ritstjóri), *Føroya Handilsskúli 1986-2016 – Eitt 30-ára tíðarskeið*, Glasir 2017.

William Heinesen, Våd hjemstavn, *Fortællinger fra Thorshavn 1973*.

Darwin-vika í Hoydølum – ein tvørfaklig verkætlan

Hanne Jacobsen

Tað hevur í fleiri ár verið vanligt at hava evnis dagar ella evnisvikur í Hoydølum, har vanligu tímatalvan er niðurløgd. Hetta hevur verið sera mennandi bæði fyri lærarar og næmingar.

Í 2009 varð gjørt av at hava eina Darwin-viku, tí Darwin í 1859 gav út *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*. Bókin kom út 24. november, tí lögdu vit evnisdagarnar til rættis soleiðis, at arbeiðið endaði júst 24. november. Samstundis kundu vit eisini hátíðarhalda, at árið 2009 var 200 árið fyri føðing Darwins.

Á seinasta lærararáðsfundi í skúlaárinum 2008-2009 gjørdu vit av, at vit skuldu hava evnis dagar um Darwin 19.-24. november næsta skúlaár. Á lærararáðsfundi í september var heitt á allar fakbólkar um at velja umboð í eina nevnd, ið skuldi gera uppskot og vera við til at fyrireika evnisdagarnar. Vit høvdu okkara fyrsta fund 8. september og hildu á at fundast, í fyrstuni 14. hvønn dag og at enda fleiri ferðir um vikuna, bæði í skúlatíð og um kvøldið (tá var sáttmálin ikki sum nú).

Í sambandi við 200 árið fyri føðing Darwins vórðu nógvar bókur givnar út, bæði í Danmark og í øðrum londum, og bløðini - serliga Information og Weekendavisen, men eisini Dimmalætting og Sosialurin og ensk bløð - høvdu nógvar áhugaverdar greinir um Darwin og tann týdning, hann hevði. Sjónvarpið og Útvarpið høvdu eisini fleiri sendingar um Darwin, so nógv tilfar var at nýta. Tann 28. oktober skuldu næmingarnir velja fak til evnisdagarnar.

Bókasavnið í Hoydølum keypti fleiri bókur í hesum sambandi, og vit høvdu eina stóra framsýning til tess at geva øllum íblástur til dagarnar. Eisini savnaðu vit blaðgreinir og leinki, so bókasavnið hevði ein stóran og týdningarmiklan leiklut.

Harafturat hildu vit, at Darwin og hansara ástøði hevði sera stóran týdning á øllum økjum og í øllum fakum, og at allir næmingar skuldu fáa óheftan og fordómsleysan (so væl sum til ber) kunnleika um hann og ástøði hansara.

Móttøkan var góð, bæði millum lærarar og næmingar, og øll hildu, at hetta var eitt viðkomandi evni, ið arbeiðast kundi við, bæði ástøðiliga og skapandi. Sjálvsagt var tað ein avbjóðing at fáa ein so stóran skúla at "at ganga í takt", men eg haldi, at ein fyrimunur var,

at næmingarnir kundu velja frítt eftir áhuga og eftir faki, t.e. at teir ekki vóru noyddir til at vera í sínum flokki. Sjálvandi vóru næmingar, ið kanska ekki vóru til staðar hvønn dag, hetta var sera torført at forða fyri, men vanlig skráseting varð ferd dagliga, so teir finga fráveru, um so var.

Bæði tilgongdin og tað endaliga úrslitið vóru av stórum týdningi. Næmingarnir høvdu frítt í at velja, um teir vildu hava framsýningar, framførslur ella annað, og vit høvdu høvi at uppliva sera nógv áhugavert, bæði skapandi og meira ástøðiligt. Almennigurin fekk eisini høvi at síggja framsýningar, serliga foreldur og systkin, men eisini fyrrverandi næmingar.

Eisini var fyrilesturin hjá Jesper Hoffmeyer sera áhugaverdur, hann gav bókina *Tro på tvivl - Kritik af religiøs og videnskabelig ufornuft* út í 2008, og hetta var eitt fínt verk at nýta til okkara arbeiði.

Tá hevði eg flokk í donskum, og tey skuldu skriva eitt essay um Darwin-dagarnar við støði í innganginum til júst *On the Origin*. Hvussu tey gjørdu í hinum fakunum, veit eg ikki/minnist eg ikki, men vit ætlaðu sjálvsagt, at alt skuldi vera ein liður í pensum.

Tá ið vikan var liðug, eftirmettu við gongdina, allir næmingar finga spurnabløð. Sum heild riggaði tiltakið væl. Ein kritikkur frá næmingunum var, at at teir høvdu ov nógv dagar, tí ilt var at halda næmingarnar saman um eitt evni so leingi. Eisini varð víst á, at summir fakbólkar kundu havt verið meira við. Sum heild ein frálík og lærurík vika. Tað er hart arbeiði at skipa fyri at hava eina slíka viku, men eftir eina slíka viku eru næmingar slopnir at víðka sín sjónarring. Tvørfakliga riggaði tað sera væl, tí at Darwin og hugsanir hansara kunnu brúkast í øllum lærugreinum.

Føroyskt sum fremmandamál

Bergljót av Skarði

Føroyskt sum fremmandamál ella annað mál er ikki til sum fak, *formelt* sæð. Hóast ein námsætlan er á namsaetlanir.net, hevur MMR ikki autoriserað ella lýst hana ella sent boð út um landið, at tað er soleiðis, vit gera hereftir. Kvøldskúlarnir um landið hava ikki samstarv um tilfar, krøv ella royndir. Ei heldur eru krøv til útlendingar, sum koma til landið, at teir skulu læra seg føroyskt ella taka í minsta lagi so og so nógvar tímar í føroyskum. Tað hevur við sær, at tann skeiðsváttan, sum næmingarnir á kvøldskúlanum hava fingið, er ikki “autoriserað” og tí kanska ikki so brúkilig, sum hon annars kundi verið. Lærarar, sum eru serkønir í føroyskum sum fremmandamáli, eru heldur ikki til enn.

Í Føroyum er talið av tilflytarum vaksið sera nógvt tey seinastu árin. Serliga konufólk og serliga úr Asia, men nógvar eru eisini úr Afrika. Summar av kvinnunum hava børn við sær, og summar hava børn eftir í heimlandinum.

Tey hava sjálvandi øll sera ymiska skúlabakgrund, og tað er sera ymiskt, hvussu væl tey duga enskt, um tú nú ætlar at nýta enskt sum hjálparmál. Tað kunnu vera skúlavíðurskifti í teirra heimlandi, sum gera seg galdandi, men tað kann eisini vera tann sosiala rekrutteringin, sum er í tí landinum, also hvør tað er, sum flytur burtur. Altíð tosa vit um motivatióin í skúlahøpi, og eg hugsji mær, at arbeiðsstøða/útbúgvingarstøða og sosial støða hava stóran týðning fyri motivatióin. Um tú nú ikki ætlar tær at arbeiða úti, men heima, og hevur vinkonur og familju, sum duga títt mál, og sum kanska eisini eru heima hjá børnum um dagin, so er motivatióin kanska ikki so sterk. Mín fatan er, at t.d. tailendskar kvinnur hava sterkt tailendskt bakland í Føroyum, tí tær eru so nógvar, og hava veikan førleika í enskum, meðan filipinskar kvinnur hava betri førleika í enskum, og harvið motivatióin. Teir næmingar, sum hava annað *alfabet* enn okkara, hava eina eyka avbjóðing. Nógvar tailendskar vóru á byrjanarskeiði, men eingin tailendsk var á framhaldsskeiði, og tað kundi bent á, at avbjóðingin var ov stór.

Tann sosiala støðan skal sjálvandi ikki undirmetast. Konur, sum hava smá børn og kanska sjómann til mann, hava truplari við at vera við í øllum móguligum integratióinstiltøkum.

Nógvar av kvinnunum vilja læra føroyskt fyri at fáa gott arbeiði. Nógvar hava longu útbúgving heiman og vilja hava ta útbúgvingina góðkenda í Føroyum og dagfórda við føroyskum málkunnleika. Nakrar eru so mikið ungar, at tær fegin vilja í skúla, framhaldsdeild ella miðnámsskúla, men tær eru ikki nógvar.

Føroyskt fyri útlendingar hefur verið á skrá hjá kvøldskúlanum í Havn í nógv ár, eitt skeið fyri skandinavar og eitt annað fyri ikki-skandinavar. Men tey skeiðini hava verið rættiliga stutt – 20 tímar, við móguleika at leingja við 20 tímum afturat.

Tórshavnar kvøldskúli fór í 2014 í samstarvi við Mentamálaráðið undir eitt longri málskeið fyri útlendingar. Síðani hefur byrjanarskeið verið fyra ferðir, og framhaldsskeið tvær ferðir. Talan hefur verið um longri skeið, tað fyrsta var 400 tímar, seinni hefur verið roynt við eitt sindur færri tímum. Skúlagongdin var um dagin, so tað var lagt upp til, at næmingar skuldu taka skúlagongdina í álvara. Sjálvandi arbeiddu nógv við síðuna av, men tað er øðrvísi at arbeiða við síðuna av enn at ganga í skúla við síðuna av. Um ein hyggur at krøvunum til útlendingar í Íslandi og Danmark, sær ein, at 400 tímar er sera nógv.

Byrjanarskeiðið bar heitið “skeið í føroyskum máli og føroyskari mentan” og varð bytt sundur í floksundirvísing, myndaframløgur frá lærara og útferðir. Undirvísingin var ókeypís, hon er enn ókeypís, men nú verður eitt depositum kravt, sum trygd fyri, at næmingur røkir sína skúlagongd og fullførir skeiðið.

Undirvísingin

Undirvísingin á byrjanarskeiðinum fór fram á føroyskum og enskum, í fyrstani mestsum bara á enskum, men eg royndi at nýta minni og minni av enskum, sum tíðin gekk. Ta fyrstu tíðina var eg so heppin at hava ein hjálparlærara, og tað gjørdi tað móguligt at differentiera undirvísingina nakað. Differentiering kundi eisini verið gjørd við bólkum við sama móðurmáli, kanska við tolki, men tað ber eisini til at brúka næmingar sum tolk í summum førum, fínt hevði verið at havt eina tailendska/filipinska, sum dugir føroyskt, sum hjálparlærara. Eitt annað prinsipp kundi verið bara at brúkt føroyskt, ikki enskt. Floksundirvísingin var sera traditionell: tekstir, mállæra, upplestur (úttala), umseting (til enskt), spurningar til tekstin, mállæruvenjingar og so framvegis. Tað krevst nokkso nógv av slíkum tekstum: øðrumegin mugu orðatilfar og setningsbygnaður vera sera einføld, og hinumegin skulu tekstirnir vera viðkomandi fyri vaksín. Eg skrivaði sjálv nakrar stuttar tekstir um gerandislív, og tá ið vit vóru komin ígjøgnum teir, løsu vit “Páll fanga” eftir Oddvør Johansen, sum er ein krabbabók. Krabbabøkur eru málsliga viðgjørdar til at hóska til børn á ymsum lesiførleikastigi. Myndir vóru ein stórir partur av tilfarinum, tað vóru fotomyndir úr gerandislívi í Føroyum, onkur kallaði tær peikimyndir, og tað er nokk tað, tær eru.

Spæl

Ta fyrstu tíðina varð nógv gjørt burturúr at læra orð, ikki setningar ella bendingar, men orð. Til tað arbeiðið var sera hent at hava ymisk spøl, eitt nú Memory, har tú skalt para orð og mynd.

Mynd 1: Spæl

Tað føroyska Scrabble-spælið er eisini gott at brúka, men er ikki so hósandi til ta allar-fyrstu læringina. Sjálvandi brúktu vit bingo nógv til at læra tøluni. Ein annar orðleikur var, at tú fekst sjálvan lutin í hondina og skuldi nevna hann, ella peikað varð á lutir og innbúgv, sum skuldu nevnast. Eg tók ting við í skúla: ein sváulpinn, eina sápu, ein saks, eina tannbust og annað, alt fyri at variera, og vit spældu handil. Ein annar máti at læra, kanska serliga sagnorð er at “skapa sær”, gálva, filma, smíla, blunda, snýsa og so framvegis. Vit sungu rættiliga nógv í tímunum eisini, haldi, at tað hjálpir nokkso væl upp á framburð og rútmu, nú havi eg als ikki nevnt nakað av tøkniligum hjálpartólum, men *youtube* er hent at lurta eftir songum. Eg eri rættiliga “old school”, men brúki sjálvandi internetið til at sláa upp í.

Til at læra mállæru nýttu vit “Stutt mállæra” eftir Onnu Mariu Reinert Jensen og Harry Davidsen og innsetingarstykki til at trenna mállæru hvønn dag.

Mentan

Til at fremja “mentanarpartin” gjørdi eg nakrar PP-framløgur um føroysk fyrbrigdi, sam-felag og mentan, t.d. um stýrisskipan og valrætt, um seyð og ull, um list og annað. Vit høvdu eisini vitjan í flokkinum, bæði frá Kvinnuhúsinum og frá Gigni, sum er barnaheilsu-tænastan, tað eru stovnar, sum veita ráðgeving. Kvinnukor og barnakor eru sera ymisk í ymiskum mentanum, so har er umráðandi at veita upplýsing, eitt umboð fyri ALS, sum er arbeiðsloysisskipanin, var eisini í flokkinum og greiddi frá.

Og so vóru tað útferðirnar. Aðru hvørja viku fóru vit úr skúlastovuni og vitjaðu ymiskar stovnar og arbeiðspláss. Ein útferð varð gjørd úr Havnini á onkrum byrjanarskeiði, eina ferð í Sandoyinna og eina ferð til Nólsoyar. Vit vitjaðu stovnar sum Listaskálan, Norðurlandahúsið og Landsbókasavnið, í summum førum vóru tekstir og/ella uppgávur knýtt at námsferðini.

Skeiðið endaði við roynd, sum var bæði munnlig og skrivlig. Men tað var ein innanhýsis roynd við ongum próvdómara, og tað bar ikki til at dumpa. Uppgávarnar speglaðu undirvísingina. Tá ið skeiðið var liðugt, var eitt lítið hátíðarhald á skúlanum, og tey fingur

eina vátan. Til hátíðarhaldið høvdu tey vant sangir og røður, og annar flokkurin spældi Kongsdóttirina úr Nólsoy, sum er ein sera kend føroysk søgn. Tað var øgiliga stuttligt, kongurin og dóttirin vóru afrikansk og nólsoyingurin var úr Colombia.

Mynd 2: Kongsdóttirin í Nólsoy

Framhaldsflokkur

Í flokkinum á vári 2016, sum var ein framhaldsflokkur, vóru fólk úr: Filipsoyggjum, Ghana, Kenya, Onglandi, Brasilia, Singapore, USA, Indonesia, Serbia, Noregi (framhaldsskeiðið gjørdi ikki mun á skandinavum og øðrum útlendingum). Tey flestu høvdu verið á byrjanarskeiðinum, og fleiri høvdu búð og arbeitt í Føroyum í langa tíð.

Undirvísingin var rættiliga lík undirvísingini í byrjanarflokkinum. Størsti munurin var, at framhaldsflokkurin skrivaði meira. Hvørja viku skuldu tey skriva okkurt. Vit skrivaðu fyrisøgn, og nógv teirra hildu, at tað var sera góð venjing, og sóu sjálv stóra framgongd. Og tey skrivaðu stuttar hugleiðingar um tekstirnar, sum vit lósu, ella skrivaðu ein nýggjan enda í eini søgu. Og myndir vórðu nýttar sum íblástur til stuttar skriviuppgávur.

Framhaldsflokkurin brúkti eisini orðaspøl, og summir av næmingunum høvdu nyttu av at spæla Scrabble á føroyskum. Annar munur var, at allir tekstir, sum vit lósu, vóru autentiskir tekstir, ikki “heimagjördir” til skúlabrúks.

Vit høvdu nakrar greinir, nakrar stuttar søgur, sangir og sagnir. Eg hevði skrivað enskar orðafrágreiðingar til tekstirnar. Á framhaldsskeiðinum var bara føroyskt nýtt sum undirvísingarmál, tað vísti seg at vera trupult hjá nógvum at fáa alt við, tað skuldi tosast sera seint, og ofta noyddist onkur at leggja uppí á enskum at hjálpa til. Afturat teimum stuttu tekstunum lósu vit ungdómsbókina “Skriva í sandin” eftir Marjuna Kjelnæs. Onkur í flokkinum helt, at bókina var ov “barnslig”, men fleiri elskaðu hana.

Tann munnligi parturin var mest prát um tekstirnar. Vit trenaðu at gera stuttar setningar, tveir samhangandi setningar og so framvegis. Tey høvdu munnliga framløgu um okkurt evni, sum tey sjálv valdu og fyrireikaðu. Nógv valdu at fortelja um sítt land og sína bakgrund.

Endi

Allir flokkar hava verið sera óhomogenir, onkur næmingur hevur verið í Føroyum tríggjar vikur, onkur annar í 13 ár. Onkur dugir næstan ikki enskt, onkur hevur enskt sum móðurmál. Onkur hevur gingið í skúla heima í templinum, til tey vóru 12, onkur hevur universitetsútbúgving. Hesin munur ger avbjóðingina enn størri hjá læraranum, og tað hendir meira enn so, at fólk gevast, tí at tað er ov torført, og tað er eisini komið fyri, at fólk eru givin, tí at skeiðið var ov lætt.

Saknur er í samstarvi á hesum øki, millum MMR, kommunur, skúlar og onnur, eitt nú arbeiðspláss. Vit hava ikki – sum í Íslandi – eitt útlendingahús, sum arbeiðir fyri integratióin, politikkurin í Føroyum er als ikki komin hagar. Fyrirøkan hjá Poul Michelsen hevur havt skeið í føroyskum fyri útlendsk arbeiðsfólk, mær vitandi hava onnur arbeiðspláss ikki slíka tænastu. Fyrirøkur, sum hava brúk fyri hesum arbeiðsfólkum, skuldu latið nakrar tímar í føroyskum við løn.

Vit hava útlendingastovuna, sum í stóran mun er eitt ekspeditiánskótór fyri danska uttanríkisráðið.

Krøv og ásetingar um tímatal, royndir og progressiáin eiga at verða orðað og sett í verk, og skikkaðir lærarar eiga at verða útbúnir.

Tilfar

Paulivar Andreasen og Árni Dahl: *Mállæra*, 1997.

Jeffrei Henriksen: *Kursus i færøsk*, 1983.

Anna Maria Reinert Jensen og Harry Davidsen: *Stutt mállæra*, 2005.

Hjalmar P. Petersen et al.: Faroese. *A Language course for beginners*, tekstabók, mállærubók og fløga, 2014.

Hjalmar P. Petersen: *Faroese Online*, 2016

Bergljót av Skarði: Vælkomin, *Ungu Føroyar*, 2016.

Bergljót av Skarði: Viti, *Ungu Føroyar*, 2017.

Fronsk-føroysk orðabók - gjørd við næmingunum í huga

Tórður Johannesarson

Róland í Skorini, sum í mong ár hevur undirvíst í fronskum, læt fríggjadagin 2. mars 2018 franska-føroyska orðabók úr hondum. Hann hevur lagt seg eftir at brúka vanligastu orðini í fronskum. Í orðabókini eru 10.000 orð. Hetta er ríkiligt til miðnám, men orðabókin skal verða størri, og hon er framvegis í gerð. Sprotin gevur hana út sum netorðabók, og bókin er ein fongur.

Íblásturin til bókina

Fyrsti íblásturin hjá Rólandi til orðabókagerð mundi koma í fólkkaskúlanum, í millumskúlanum og realskúlanum, tá ið hann hevði lærarar, ið høvdu ómetaligan áhuga fyri máli. Til dømis Jógvan við Anna, sum skrivaði orðabøkurnar *Føroysk málsþilla og málrøkt*. Hann skipaði fyri kappingum millum teir 12-13 ára gomlu næmingarnar. Ein av kappingunum um Halgubókar-mál, og tað var at finna orð, orðingar ella setningar, ið stavaðu úr Bíbliuni. Hetta var bæði stór og spennandi kapping. Næmingarnir fóru út á Landsbókasavnið at leita og luttóku í teirri kappingini, og gav hann eisini heiðursløn afturfyri. Jógvan hevði fingið íblástur frá danska háskúlanum. Hann legði stóran dent á sang, og byrjaði hvønn tíma við at syngja ein ella tveir sangir. Róland hevði hann í føroyskum, donskum, søgu, kristni og sangi eitt árið. Hann lærði flokkin hugin og eygað fyri, hvussu fjølbroytt málið er.

Tá ið Róland kom á Føroya Studentaskúla, fekk hann ein sera góðan lærara í fronskum, sum æt Povl Skårup. Hann gav altíð næmingunum eyka undirvísing í málfrøði. So hugurin hjá Rólandi fór tann vegin orsakað av lærarum.

Seinni var tað táverandi starvsfelagin á Føroya Studentaskúla, Jonhard Mikklezen, ið kom inn í myndina. Jonhard orðaði við Róland, at hann átti at farið undir at gera eina franska-føroyska orðabók. Jonhardi so líkt við sínum treiskni segði hvørja ferð, teir møttust, at "Tann næsta orðabókin skal verða tann franska." Tað byrjaði so smátt fyri fleiri árum síðan, og fyri hvørja ferð, teir møttust, mátti Róland siga við hann, at hann hevði skrivað nøkur fá orð afturat, og at hann kanska fór at halda á. Jonhard segði so, at vit skulu gera okkara egnu fronsku-føroysku orðabók, og hon skal vera til okkara brúk í Føroyum. Tá fór Róland at hugsa "okkara egnu". Hetta gav honum tað natúrliga hugskotið, at hann mátti hava næmingarnar í huga, tá ið hann arbeiddi. Teir máttu sleppa at royna seg, og tá vaknaði ansurin fyri at gera eina orðabók, sum næmingarnir kundu fáa brúk fyri og læra

av. Tá broyttist orðabókin eitt sindur, og steðgaði eina lötú upp, tí at snið og leistur vóru farin av lagi, av tí hann hevði brúkt ov nógvar danskar fyrimyndir. Hann legði á annan bógv og fór heldur at brúka franskar fyrimyndir, tí at teir hava nógvar fjølbroyttar orðabøkur. Fronsku orðabøkurnar eru gjørdar til ávísar málbólkar. Franska málið hevur rættiliga nógv orð, so hann mátti velja ein leist. Í fyrsta lagi ætlaði hann bara at gera ein orðalista, men sá, at tað fanst ein orðabók við 2.500 orðum, sum vóru tey mest *kurantu*, ið merkir tey oftast brúktu orðini í gerandismálinum. Fransmenn hava roknað út, at við 2.500 orðum, sum eru mest *kurant* og vanlig, kanst tú klára teg bæði á skrift og í talu. Tá broyttist alt arbeiðið við orðabókini, og ístaðin fyri at at byrja frá A til Z, fór hann at gera orðabókina við 2.500 orðum, vitandi, at lærdu næmingarnir hesi orðini, so megnaðu teir at tosa í Frankaríki. Eitt vanligt fólk í Føroyum, eins og í Frankaríki, brúkar eini 800 ymisk orð hvønn dag, so hetta var væl omanfyri tað. Í gomlu reglugerðini á miðnámi stóð, at næmingar skuldu læra 1.000-1.500 orð tað fyrsta árið í fronskum, í øðrum flokki millum 1.500 og 2.500 orð og í triðja flokki millum 2.500 og 3.500 orð, og tað var so tað fyrsta stigið.

Fransmenn hava orðabøkur á ymsum stigum. Teir hava eina orðabók, sum teir kalla Benjaminorðbókin; har eru eini 6.000 orð. So hava teir eina Juniororðabók, sum fer upp á knøpp 10.000. Teir hava eisini eina framhaldsdeildarorðabók, sum fer nakað hægri. Á miðnámi er ein, sum liggur um 30.000 orð. Einar triggjar orðabøkur hava eini 40.000, og forløgini í Fraklandi eru í harðari kapping at gera betri og betri orðabøkur. At enda kann nevast, at fransmenn hava eina orðabók fyri útlendingar, sum teir halda, at útlendingar áttu at dugað, og hon telur 20.000 orð. Róland hevur strembað móti tí málinum. Hann er ikki komin á mál enn, men heldur á. Hann er komin upp á 10.000 nú.

Róland ætlaði ikki at geva hana út, men Jonhard var ótolin, og segði, at hetta var ivaleyst hjá næmingunum at byrja við, og at tað var ríkiligt til miðnám. Sum nevnt er orðabókin í gerð, ætlanin er, at Sprotin og Róland skulu samstarva við lærarar, og koma lærarar við tekstum ella songum, so heitir Róland á teir um at geva honum tekstin, so setir hann tey orðini inn, ið mangla. At arbeiða við orðabókum er eitt ævigt arbeiði.

Ein modernað orðabók við nógvum hentleikum

Orðabókin hevur alt tað vanliga við sum kyn, ljóðskrift og tílíkt, men nýbrotið er, at hvørt orð hevur eina skilmarking, sum stendur loddrætt. Tað hava vit ikki í nógvum orðabókum. Sláa vit til dømis upp orðið *amour*, kærleiki, so stendur fyrst ein skilmarking, hvat tað er. Síðan kemur eitt dømi við einum setningi, har orðið er í, og somuleiðis standa fastar orðingar saman við sjálvum orðinum. Hetta er eisini sjálldsamt í orðabókum. Í øðrum netorðabókum skalt tú altíð klikkja eina ferð afturat fyri at finna fastar orðingar, men soleiðis er ikki í hesi orðabók. Afturat hesum hevur hann sett upp í samheiti og mótheiti,

ið er gjørt fyri næmingar, sum t.d. skriva stíl. Tá ið teir brúka orð sum rættvísi og friður ella javnrættindi, so síggja teir í orðinum beinanveg eini tvey-trý orð, sum eru samheiti, og tvey-trý, sum eru mótheiti. Við at brúka hesi orð, fáa teir eitt fjølbroyttari orðfeingi.

Róland hevur varnast, at teir fáa eitt ella tvey stig hægri met til próvtøkuna, um teir hava lært seg at skriva við fleiri orðum um tað sama, sum lýsir t.d. “rættvísi” frá fleiri síðum.

Ein avbjóðing í fronskum eru sagnorðini. Har eru yvir 6.000 ymisk sagnorð, og nógv teirra eru óreglulig, so hvørja ferð næmingar skriva, so síggja teir, hvussu orðið bendist, og uppi yvir hvørjum orði hevur hann sett einar 5 høvuðsformar. Men so bendist sagnorðið í so mongum øðrum formum, og tað nýggja er, at teir síggja akkurát tað orðið, sum teir leita eftir í øllum sínum formum. Tað kunnu vera upp til 30 ymiskir formar, sum teir skulu leita eftir og finna, og tað er ein øgiligur lætti við hesi orðabók. Hetta er eitt leinki, sum er knýtt upp í eina franska skipan, har teir koma inn á eitt av kendastu tíðindabløðunum, so síggja teir har inni samheiti, mótheiti og bendingar. Av tí, at hetta er ein franskur miðil, sum lokkar ungdóm inn fyri at fáa teir sum haldarar, so kunnu teir trýsta á *actanite* ..., so hoyra teir tey nýggjastu tíðindini á fronskum ígjøgnum orðabókina. Eisini hoyrist ljóðið og orðið á fronskum eins og í hinum orðabókunum. Hon kann eisini brúkast øvugt. Um tú skrivar orðið *kærleiki* og leitar undir einum ávísnum kassa, sum eitur orðfeingi, sært tú setningar, har orðið *kærleiki* er í, tað kann t.d. umsetast til fyra orð á fronskum. Tá skalt tú velja tað, sum hóskar til tín setning.

Orðabøkur í Frankaríki hava kvinkað seg ímóti at vera smá leksikon, tað hevur henda eisini. Um man t.d. trýstir á ES, og vil kanna, hvat tað er, so koma einar fyra reglur, sum annars høvdu staðið í eini leksikon. Hetta er íblástur, sum Róland fekk frá næmingum.

Í takkarrøðu til Rólands í sambandi við, at bókin kom út, nevndi Hanna Jensen m.a. um Franska-føroyska Orðabók eftir Róland í Skorini, at nú:

- kunnu føroyskir næmingar koma tættari at hesum stóra málinum í romansku málættini.
- kunnu undirvísarar í enn størri mun nýta sítt móðurmál sum grundarlag, tá teir undirvísa í fronskum.
- kunnu fransktalandi fólk í Føroyum frá øllum tí fransktalandi heiminum fáa beinleiðis umseting til okkara stóra mál í smáu oyggjunum í tí stóra havinum.
- kunnu franskar bókmentir koma beinleiðis inn í okkara mál við eini einastu grundtreyt: einum persóni, sum er drivin av áhuga, forvitni og alski til tann tekstin – og so gjøgnum filtrið, ið er heimasíðan hjá Sprotanum.
- kunnu fólk uttan úr heimi, hvar enn tey sita, gjøgnum franskt finna føroysk orð.

- kunnu øll tey, sum hava lært franskt í sínum ungu døgum ella sum part av síni útbúgving – og tey eru ikki fá – fáa ein hentleika, so hesin lærdómur gerst enn lættari at bera og nýta og kunnu kveikjast til at venda aftur til hesa stóru keldu av tekstum, sum finst á fronskum.
- kunnu týðarar úr fronskum til føroysk fáa eitt sera tiltrongt amboð.

Keldur

Viðtal, sum Rúni Jákupsson gjørði við Róland í Skorini í “Góðan morgun Føroyar” 1. mars 2018.

Røða, sum Hanna Jensen helt í Reinsarínnum 2. mars 2018.

Lærutilfar á miðnámi – hvussu fáa vit 80% á føroyskum?

Tórður Johannesarson

Í 2013 bleiv ein kanning gjørd, sum vísti, at 20% av lærutilfarinum á miðnámi var á føroyskum máli, tá ið lærugreinin føroyskt var ikki tikin við. Eg fór ígjøgnum allar pensumlistar á miðnámi, sum blivu sendir Mentamálaráðnum á vári 2012. Eitt, sum undraði tá, var, at føroyskt lærutilfar, sum kundi verið brúkt, ikki bleiv brúkt serliga nógv. Síðan tá havi eg hugsað um orsakirnar, og hvat kann gerast. Eg haldi, at vit hava tvær loysnir. Tann fyrri er, at vit í eini skiftistíð brúka føroyska tilfarið, sum er. Tann seinna er at leggja eina ætlan, hvussu vit gera lærutilfar.

Í Degi og viku 26. og 27. februar 2018 vóru innsløg um útlendingar og integratióin. Komið var millum annað inn á skúlaverkið. Vit sóu eina kvinnu 26. februar, sum las til námsfrøðing á Fróðskaparsetri Føroya. Ein av hennara avbjóðingum var, at hon næstan bara fann danskt tilfar. Kvøldið eftir var viðtal við ein útlending, sum gekk á miðnámi, og hon hevði somu trupulleikar. Hon hevði avbjóðingar við tí danska, og er noydd at brúka eina app, sum týðir tekstin úr danskum til enskt.

Um vit hyggja eftir, hvussu nógv tilfar er á føroyskum, so er ikki so heilt lítið. Vit hava t.d. føroyskt tilfar á C-stigi í lærugreinunum føroyskum, støddfrøði, samfelagsfrøði, marknaðarførslu og virkisbúskapi. Vit kunnu hóskandi spyrja, hví stóðan er sum hon er, og hví lærarar ikki vilja brúka føroyskt tilfar? Helst eru fleiri orsakir, men lat meg koma við nøkrum boðum og hvussu vit koma víðari.

Tørvskanningar mugu gerast

Vit mugu fyrst og fremst kanna í øllum lærugreinum, hvussu tørvurin er. Hetta kann gerast á tann hátt, at allir fakbólkar á skúlunum kanna, hvat tilfar er, og hvat kann brúkast. Vit undirmeta nokk, at tilfar finst. Hetta skal savnast saman og brúkast. Vit lærarar hava møguliga lyndi til at hugsa, at vit skulu byrja á síðu 1 og enda á s. 285. Soleiðis nýtist tað ikki at vera. Tað kann vera, at t.d. s. 34-50 ikki er viðkomandi í eini lærubók, tá er bara at taka hetta burtur úr. Ein lærubók kann vera partur av lærutilfarinum, og ikki er neyðugt, at øll bókin skal brúkast. Tá ið hetta er gjørt, venda lærarar aftur til leiðslurnar við einum uppriti, har tær lýsa tørvin. Síðan er bara at fara í gongd.

Fólkaskúlin hefur víst veg

Í føroyska fólkaskúlanum yður í góðum lærutilfari. Har hava verið og eru sannar eldsálir, ið hava gjørt ørgrynnu av góðum tilfari í síni frítíð. Hesar eldsálir hava ikki knarrað og gramt seg, tær eru farnar til arbeiðis, tí at tørvur var á tilfari. Burtur úr hópnum kunnu nevast Svenning Tausen, Theodor Hansen, Jóannes Andreas Næs, Harry Davidsen, Gunvør Højgaard, Gunnvá Dam, Anna Maria Jensen og Ólavur Michelsen. Hesi hava gjørt tilfarið, tí at tey hava sæð námsfrøðiliga vinningin í at brúka móðurmálið. Tað sama kunnu vit siga um lærarar á miðnámi, ið hava havt sama hugburð, nevast kunnu Pól Jespersen, Zakarias Wang, Annfinnur Zachariassen, Heðin Samuelsen, Olav Absalonsen, Finn Jensen, Árant Andriasson o.o. Eins og starvsfelagar í fólkaskúlanum hava hesir arbeitt undir vánaligum treytum, teir hava ikki sitið og knarrað um sáttmálar og annað, teir hava brúkt part av síni frítíð til at gera tilfar. Tann 2. mars í 2018 gav Sprotin franska-føroyska netorðabók út, sum Róland í Skorini hefur skrivað.

Í fólkaskúlanum hava lærarar viljað brúkt tilfarið, sum starvsfelagar hava gjørt. Teir hava kanska funnist at onkrum í bókunum, men fyri tað hava teir ikki vrakað eina heila bók, tí at onkur nýggj orð og hugtøk eru. Á miðnámi er ein heilt annar hugburður, miðnáms-skúlalærarar eru alt ov skjótir at finnast at, fyri síðan at kasta frá sær og fara yvir til danskt tilfar. Tað hoyrist eisini millum lærarar, at summir ikki vilja brúka føroyska tilfarið, tí at hesin og hasin hefur skrivað tað. Tað er ómetaliga synd, um hetta er ein orsök.

Summir miðnámskúlalærarar vilja ikki brúka føroyskt lærutilfar, tí at tilfarið er “ov føroyskt”. Hvat liggur í hesum er eitt sindur ógreitt, mær vitandi er hugtakið “ov føroyskt” bara eitt hugtak, sum ræður millum føroyingar. Eg havi aldri hoyrt okkara norðurlendsku grannar sagt “hetta er ov norskt, íslendskt, svenskt, enskt, ella ov danskt!” Eg kann ímynda mær, at hesir lærarar meina við, at her eru føroysk hugtøk og orð í lærubókum, sum teir ikki kenna. Teir hava lyndi til at døma lærubøkur upp á eini 25 orð, sum teir halda ljóða løgin ella síggja løgin út. Hesi orð gera, at øll lærubókin skal krógvast burtur, og tað er eisini stórt spell.

Ein onnur orsök til, at føroyskt lærutilfar ikki verður brúkt, sigst vera, at tilfarið ikki er nóg lekkurt og tølanti. Tær donsku lærubøkurnar tykjast summum lærarum vakurt uppsettar, hava vakrar myndir, eru námsfrøðiliga á sveimandi hæddum, har næmingarnir veruliga læra nakað. Fyrr var illa, danir kunnu gera slíkt tilfar, tí at har er ein stórur marknaður, og tað tekur bara nakrar dagar at selja tær. Vit mugu eisini hava í huga, at føroyskir skúlanæmingar stuðla væl teimum forløgum, ið gera lærutilfar. Teir brúka megin partin av bókastuðlinum, sum er umleið 8 milliúnir um árið, at ríka donsk forløg. Tað skuldi ikki undrað meg, at um ein føroyskur miðnámskúlanæmingur skuldi valt millum eina danska lærubók við tølanti myndum og eina føroyska lærubók, at hann valdi ta føroysku? Men tað

valið sleppur næmingurin ikki at taka, tí lærarin hevur tikið tað fyri hann, tí at danska fakmálið er honum meir kunnugt, heldur hann. Í seinasta enda snýr alt seg um hugburð, her kunnu skúlaleiðslurnar hjálpa til. Tær kunnu eggja sínum starvsfólki, at tey skulu brúka føroyskt tilfar.

Leiðslurnar eiga at verja lærarar móti fyrising

Mentamálaráðið eigur at hava ein yvirskipaðan politikk um føroyskt lærutilfar á miðnámi. Í løtuni skal ein lærari undirvísa nógv meir enn fyrr, og tað ger, at orkan til at gera lærutilfar minkar. Sáttmálin millum YF og Fíggjarmálaráðið køvur alt virksemin á miðnámskúlunum. Miðnámskúlalærarar eru meira bókhaldarar og skrivstovufólk enn lærarar, her kann myndugleikin hjálpa til, so skipanin kemur á beint aftur, so lærarar fáa bestu umstøður at gera lærutilfar.

Leiðslurnar á miðnámskúlunum eiga at eggja lærarum at brúka og gera føroyskt lærutilfar. Tær skulu skapa góðar umstøður hjá teimum, sum vilja gera tilfar. Millum annað við at verja hesi fólk ímóti fundarvirksemi, geva teimum góðar tímatalvur o.s.fr.

Eitt uppskot til at fíggja lærubøkur

Tá ið umstøðurnar at gera tilfar eru komnar upp á pláss, skal farast til verka. Á skúlunum kundu so lærarar komið til leiðslurnar við uppskoti, hvat innihaldið skuldi verið. Síðan kom Nám inn sum partnari hjá lærarum í tilgongdini. At enda skuldi so Nám givið bókunum snið og sett tær upp.

Tað virkar ikki sum, at politikarar vilja játta pengar til lærutilfar, men peningur trýtur ikki í skipanini. Allir næmingar á miðnámi fáa bókastuðul, hesin ið sum nevnt er umleið 8 milliónir um árið. Meginparturin av hesum pengum enda í pengakassanum hjá donskum skúlaforløgum. Ístaðin fyri at stuðla hesum feløgum, kundi øll upphæddin ella partur av henni verðið brúktur til at gera tilfar, talan er um hjálp til sjálvhjálp. Hesin peningur kundi verið fluttur til skúlarnar at umsita. Vit hava tveir stórar deplar, so kundu teir smáu skúlarnir blivið knýttir at teimum stóru deplunum. Tá fingu leiðslurnar samstundis eisini ábyrgdina og ognarskap í at biðja fólk gera tilfar, t.d. hevur Glasir longu nú stovnað egið forlag, har ætlanir eru um at geva lærutilfar út. Um vit settu okkum saman, kundu vit havt 80% av lærutilfari á føroyskum til miðnám um eini fimm ár, um hugburður og vilji er til tess, og øll koma inn í dystin og vísa ein vilja.

Keldulisti

Maria Heradóttir *Skulu vit framhaldandi duga fremmandamál í Føroyum?*, Miðnámsrit nr. 14, 2017.

Olav Absalonsen *Eru føroyskar skúlabøkur dýrar at gera?*, Miðnámsrit nr. 1, 2014.

Olav Absalonsen og Tórður Johannesarson *Málstríðið á miðnámi*, Miðnámsrit nr. 6, 2015

Olav Absalonsen *Marknaðarbúskapur*, Miðnámsrit nr. 14, 2017.

Pól Jespersen *Um at skriva undirvísingartilfar*, Miðnámsrit nr. 1, 2014.

Tórður Johannesarson *Næstan 80% av lærutilfarinum í føroysku miðnámsskúlunum er danskt*, Miðnámsrit nr. 1, 2014.

Tórður Johannesarson *Støddfrøði á føroyskum*, Miðnámsrit nr. 3, 2014.

Tórður Johannesarson *Toymisarbeði – uttan fundir*, Miðnámsrit nr. 8, desember 2015, Greinasavn 2016.

Tórður Johannesarson *Bókastuðul á miðnámi – hjálp til sjálvhjálp*, Miðnámsrit nr. 11, 2016.

Tórður Johannesarson *Helmingurin av føroyskum próvtøkum á miðnámi verður dømdur uttanlands*, Miðnámsrit nr. 11, 2016.

Tórður Johannesarson *Ársverkið køvur hugin*, Miðnámsrit nr. 14, 2017.

Smáir miðnámsskúlar í andróðri

Tórður Johannesarson

Tríggir miðnámsskúlar í Havn eru lagdir saman í ein, og tveir miðnámsskúlar á Kambsdali eru lagdir saman í ein. Miðnámsskúlar, ið ikki hava verið við í nakrari samanlegging, eru tískil blivnir lutfalsliga minni, enn teir vóru. Vit hava spurt leiðararnar á trimum av hesum skúlum, hvønn týdning hesir skúlar hava, og hvørjar avbjóðingar teir hava. Teir eru Jákup Andreasen, ið er stjóri á Miðnámi í Vestmanna, Ole V. Laursen, rektari á Miðnáms-skúlanum í Suðuroy, og Rúni Heinesen, stjóri á Tekniska skúla í Klaksvík.

Hvussu stórir eru skúlarnir?

Jákup: Á Miðnámi í Vestmanna eru trý fólk í føstum starvi, og harafturat undirvísa 11 tímalærarar. Vit hava í løtuni 45 næmingar í trimum flokkum. Av teimum eru 19 úr Vestmanna, meðan hinir eru úr nógvum ymsum bygdum og býum.

Ole: Á Miðnámsskúlanum í Suðuroy arbeiða 20 lærarar. Og vit hava 130 næmingar.

Rúni: Á Tekniska skúla í Klaksvík eru 28 fulltíðar lærarar og 5 tímalærarar. Í løtuni er ársnæmingatalið áleið 220, men av tí at handverkslærlingar skifta millum skúla og verkliga læru, eru úti við 300 næmingar knýttir at skúlanum. Eisini skal nevast, at Klaksvíkar HF-skeið flutti inn í nýggj høli á skúlanum fyri hálvumøðrum ári síðan. HF og matvøruútbúgvingin geva betri javnvág millum kynini, tí yrkisútbúgvingarnar eru, sum vit vita, rættiliga mansdominerað.

Bygnaður og útbúgvingar

Jákup: Miðnám í Vestmanna bjóðar tilfeingisbreytina sum einasti miðnámsskúli í landinum.

Ole: Vit vóru ein deild undir Hoydølum, men tað eru vit ikki longur. Meir veit eg ikki. Ætlanin er vist, at vit skulu vera sjálvstøðugur skúli.

Rúni: Skúlin er skipaður sum sjálvsognarstovnur við einum skúlastýri, umboðað av vinnuni, heimstaðarkommununi og við einum starvsfólkaumboði. Undir stjóranum eru tveir økisleiðarar. Ein fyri gymnasialu tøknbreytina og ein fyri yrkisútbúgvingarnar. Hesar eru inann yrkini: el, matvøru, metal og timbur.

Var nakrantíð upp á tal, at skúlarnir skuldu upp í ein depil?

Jákup: Mær vitandi hevur tað ongantíð verið upp á tal, at skúlin í Vestmanna skuldi við í ein depil, og eg eri ongantíð beinleiðis spurdur um tað.

Ole: Tað hevur verið upp á tal, at vit skulu vera partur av Glasi, men tað skulu vit nokk ikki?

Rúni: Ja, í fyrireikingunum til Marknagilsdepilin vóru ætlanir um, at miðnámskúlarnir á Kambsdali og Klaksvík skuldu skipast í ein Norðurdepil. Men millum starvsfólk, vinnuliga baklandið hjá skúlanum og politiskt hevur ikki verið undirtøka fyri tí ætlanini.

Samstarv við aðrar skúlar

Jákup: Vit hava ikki felagshold við aðrar skúlar, men 4 av okkara tímalærarum undirvísa eisini á øðrum skúlum.

Ole: Tað er ikki fakligt samarbeiði við Heilsuskúlan, men tað er framúr gott, at skúlarnir eru her undir sama taki, tá ið brúk er fyri einum sjúkrarøktarfrøðingi. Nakrir lærarar frá okkara skúla undirvísa á Heilsuskúlanum í lærugreinum á C-stigi.

Rúni: Í 2017-18 er samstarv um einstakar lærarar, sum starvast á TSK og á Miðnámi á Kambsdali. Í teimum førum, har holdini kunnu vera smá, hava verið felags valhold við HF, t.d. í sálarfrøði og ítrótti.

Hvønn týðning hava skúlarnir fyri lokaløkini?

Jákup: Tilfeingisbreytin er ein av breytunum í gymnasialu breytaskipanini frá 2013, og tí kunnu ungir vestmenningar taka eina gymnasiala útbúgving í bygdini.

Ole: Tað kann ikki sigast við orðum, hvønn týðning okkara skúli hevur fyri Suðuroy. Sum foreldur vildi man helst hugsað um at flyta av oynni, um børnini ikki kundu verið her eftir, at tey eru fylt 16 ella 17. Tey ungu hava alt at siga fyri t.d. ítróttin, og fleiri teirra búseta seg her aftur eftir lokna útbúgving, og eru við til at menna oynna. Tað høvdu tey neyvan gjørt, um tey ikki høvdu fest røtur her sum ung. At vit eisini hava akademikarar her, ger, at hesir eru góðir fyri kommunukassarnar. Uttan skúlan vildi afturgongdin í fólkatálinum verið meira týðilig.

Rúni: Fyri eitt stað sum Klaksvík við fimmtúsund borgarum vildi býurin verið so øðiliga nógv fátækari uttan henda undirvísingarstovnin. Umleið helvtin av ungdómunum, sum ganga á skúlanum, kemur úr øðrum pørtum av landinum, serliga Eysturoy. Við at hýsa teimum stóru handverksyrkjunum eigur skúlin eisini stóran lut í, at handverksvinnan í Eysturoy og Klaksvík kann eftir stuttari tíð umstilla seg til nýggjar og størri avbjóðingar. Vit síggja nú eisini, at alt fleiri av okkara næmingum, sum hava brent fyri elektronikki og KT, síggjast aftur í føroyska vinnulívinum.

Eru vansar við einum lítlum miðnámskúla í mun til deplar?

Jákup: Vansarnir við einum lítlum miðnámskúla eru til dómis, at tað ikki ber til at bjóða so nógvar vallærugreinir út sum á einum depli. Eisini er trupult at seta lærara ístaðin, um onkur lærari er sjúkur ella burtur frá arbeiði í øðrum sambandi. Ein annar vansi er, at ein lítil skúli ikki hevur serkøn fólk at røkja seruppgávur burturav sum t.d. kunningar- og reklamutiltøk. Fíggjarliga orkan til kunningar- og reklamutiltøk er eisini ógvuliga avmarkað.

Ole: Vansin við at vera so lítil skúli er, at vit eru sera viðkvom fyri sveiggjum í næmingatali. Vit hava lærarar í føstum starvi, og hesir skulu hava eitt arbeiði. Um bara 10 av okkara ungu velja at fara á eftirskúla ístaðin fyri at koma her á okkara skúla, so merkja vit tað. Tað er ikki altíð, at vit kunnu bjóða út lærugreinir, sum summir næmingar ynskja. Hetta letur seg gera á stóru skúlunum. Vit eru noydd til at varðveita ta gomlu vallærugreinaskipanina ístaðin fyri at hava leiðir, og tað darvar tvørfakligari undirvísing. Tað kann vera torført at fáa lærarar, sum ofta hava ilt við at finna arbeiði til í oynni.

Rúni: Tá eg byrjaði í 1994, vóru sera trongar tíðir og munandi færri starvsfólk enn nú. Men við ógvuliga eldhugaðum starvsfólki megnaðu vit avbjóðingarnar, sum fyrst og fremst vóru settar í donskum regluverki innan gymnasialu útbúgvingarnar og yrkisútbúgvingarnar. Sæð í bakspeglinum, hugsji eg, at eini skúli við færri enn fimtan lærarum er tungur at menna. Men við tretivu lærarum, har nakrir eru innan sama yrki, er móguleiki fyri fakligari menning og harvið betri trivnaði. Í ávísum føri eru fíggjarligir stódriftsfyrimunir við størri skúlum ella deplum, herundir innkeyp og stápsfunktiónir.

Eru fyrimunir í einum lítlum skúla í mun til deplarnar?

Jákup: Ein lítil miðnámskúli skuldi verið eitt upplagt tilboð til teir næmingar, sum ikki trívast í einum stórum umhvørvi, har tað er lættari at “detta niðurímillum”. Á einum lítlum skúla er tað umráðandi, at leiðsla og hvør einstakur lærari er tilvitaður um at gera sítt besta, tí kappingin um næmingar er nógv harðnað síðstu árin.

Ole: Fyrimunurin við einum lítlum skúla er, at vit lætt hjálpa og stuðla tí einstaka næminginum. Tað er avgjørt ein fyrimunur, at vit ikki eru so nógvir lærarar, tí at tað er lætt og skjótt at hava fundir, og tað ber til at hava ein flatan leiðslubygnað. Tað er lætt at hava eitt gott arbeiðsumhvørvi, har næmingar og lærarar trívast.

Rúni: Á einum lítlum skúla sum TSK síggjast fulltíðarsett starvsfólk tvørtur um allar deildir so at siga hvønn dag. Tað hevur fyrimunir við sær. Samstarvið er betri, og tað styrkir um ognarskapin hjá einstaka læraranum. Tað, at lærarar síggjast dagliga, hevur við sær, at fleiri næmingar verða loftaðir, sum annars kundu dottið niður ímillum. Ein av stóru avbjóðingunum eru næmingar, sum falla frá. Her trúgvi eg, at størri skúlarnir

standa veikari. Hjá næmingum viga persónligu relatióinirnar við lærarar og vegleiðara nógv. Í lítlum skólum eru tær væl tættari.

Hvussu kunnu skúlarnir mennast?

Jákup: Ein avgjörd fortreyt fyri at menna Miðnám í Vestmanna er, at skúlin fær nøktandi buss samband við t.d. Kollafjørð, og at skúlin fær lestrarbústaðir til næmingar, sum koma av bygd.

Ole: Ein fyritleyrt fyri, at skúlin kann mennast, er, at leiðslubygnaðurin kemur í tryggja og fasta legu.

Rúni: Profilurin hjá TSK er tøkni í breiðari merking. Tað verður við vitan og útboði á hesum økinum, at skúlin skal mennast. Globalu avbjóðingarnar innan umhvørvi og áhaldandi menningini innan kunningartøkni koma at síggjast aftur í virkseminum á skúlanum í framtíðini. Skúlin leggur seg eisini eftir at nøkta tørvin á útboðum í lokalsamfelagnum.

Hvussu eru framtíðarútlitini hjá skúlunum?

Jákup: Vit eru í lötuni í einum aldudali næmingatali viðvíkjandi, sum helst kemur av tí nógvu umrøðuni, sum Glasir hevur fingið. Høvuðsstaðurin við nógvu tilboðunum virkar dragandi upp á tey ungu, og ein nýggjur samanlagdur skúli í Havn við tilhoyrandi bústaðarmøguleikum er lokkandi og spennandi. Vit eru tó ikki í iva um, at sum frá líður verður tað ein bólkur av ungum, sum fer at virðismeta tað meira fjálga umhvørvið á einum lítlum skúla, har tað ber til at veita serliga góða tænastu til hvønn einstakan næming.

Ole: Í lötuni er næmingagrundarlagið støðugt, so vit vóna tað besta.

Rúni: Skúlin hevur nú eina serstaka gymnasiala breyt og fyra handverksyrki. Útboðið er fjølbroytt, og eftirspurningurin í samfelagnum eftir fólki við hesum førleikum er vaksandi. Men av royndum vita vit, at ávirkanir uttanífrá skjótt kunnu ávirka vinnuna, sum aftur ávirkar virkseimið á einum yrkisskúla. Fasta sambandið millum Skálafjørðin og Suðurstreym saman við nýggja skúladeplinum við Marknagil kann eisini koma at hava ávirkan á aðrar miðnámsskúlar í landinum. Av royndum vita vit, at tá er neyðugt hjá einum lítlum skúla at spenna seg út í góðsku og trivnaði.

Hví skifti Fiskivinnuskúlin navn til Miðnám í Vestmanna?

Jákup: Skúlin skifti navn, tí teir seinastu næmingarnir, ið gingu eftir gomlu skipanini og tóku HIF-prógv (hægri próvtøku innan fiskivinnu), vórðu lidnir í 2015. Tískil var navnið *Fiskivinnuskúlin* beinleiðis misvísandi eftir tað. Vit royndu leingi at fáa MMR at taka undir við at broyta navnið á skúlanum, men hetta gekk ógvuliga striltið. Á vári 2017 eydnaðist umsíðir at fáa tilsøgn um at broyta navnið til *Miðnám í Vestmanna*.

Suðuroy sum karakterfrítt øki

Tórður Johannesarson

Fyri nøkrum árum síðan eygleiddi ein lærari, ið tók ástøðiliga partin í námsfrøði, mína undirvísing í einum flokki. Henda dagin fingur næmingar stíl aftur. Vit høvdu tá á Handilsskúlanum í Havn havt karakterfría undirvísing í nøkur ár á fyrsta ári. Næmingar fingur ikki met, bert skrivligar viðmerkingar um, hvat teir høvdu gjørt væl og hví, og hvat teir kundu gjørt betur og hvussu. Tá ið tímin var liðugur, prátaðu vit saman, og lærarin spurdi undrandi, hví næmingarnir ikki vórðu illir, tá ið teir fingur stílarnar aftur. Tá ið hon gav næmingum stíl aftur, vóru fleiri av teimum í øðini inn á seg. Eg greiddi henni tá frá, at teir ikki fingur próvtøl. Segði eisini fyri henni, at eina ferð skræddi ein næmingur stíl og viðmerkingar, tá ið hann sá próvtalið. Viðkomandi næmingur hevði sostatt einki lært, og eg mátti ásanna, at próvtøl vóru skaðilig í eini læringsprosess.

Miðnámsrit hevur í fyra ár víst á, hvussu skaðiligir karakterir eru. Um vit vilja tað ella ei, mugu vit tora at taka eitt kjak upp í Føroyum um karakterir. Av og á stingur hetta seg so hissini upp í miðlum, men yvirskipað eru myndugleiki, skúlaleiðslur og lærarar ikki so heit fyri at broyta verandi karaktermentan í Føroyum, og spell er tað.

Fólkaskúlin – karakterfríur í góð seks ár

Í flestu føroyskum fólkaskúlum verða próvtøl ikki givin fyrstu seks árin. Hetta er heppin siðvenja, sum skúlarnir hava. Lærarar og leiðslur vita fullvæl, at met ikki tæna endamálinum, at næmingarnir skulu læra, og eru skaðilig í eini læringsprosess.

Vit kunnu spyrja, hví lærarar í Føroyum byrja at geva met í júst sjeýnda flokki. Helst eru fleiri orsakir. Ein kann vera, at foreldur krevja, at børnini skulu hava karakterir, fyri at vita, hvar tey flóta. Har fara foreldur skeiv, tí lærarar hvørki kunnu ella skulu geva met fyri at boða frá, hvar næmingurin flýtur í eini læringsgongd. Tað hevði ikki verið heppið at givið einum ungum talenti í ítrótti karakterir í eini tilgongd? Heldur eigur venjarin, hvussu tú mást betra teg á ávísnum økjum.

Í námsætlanunum fyri fólkaskúlan verður kravt, at næmingurin skal hava eitt ársmet í 9. flokki. Tað vil siga, at í verandi skipan í fólkaskúlanum er ikki neyðugt at geva próvtøl fyrr enn í 9. flokki, men allíkavæl byrja lærarar at geva próvtøl í sjeýnda flokki.

Tú hoyrir ofta úr fólkkáskúlanum, at næmingar verða motiveraðir av próvtølum, t.d. verður hildið, at eitt lágt próvtal kann motivera summar næmingar. Hetta slag av motivatión kann eisini kova teir næmingar, sum eru í eini prosess, karkaterirnir kunnu tá blíva til eina identifikatión, teir identifisera seg við próvtalið og kasta frá sær, meðan teir t.d. læra at greina yrkingar. Eg havi ein varhuga av, at lærarar og leiðsla geva eftir fyri trýsti bæði frá næmingum, sum hava hoyrt næmingar í hægri klassum tosa um próvtøl, og frá foreldrum. Summir lærarar lata seg trýsta, tí at næmingurin sigur, at tað er so gott fyri hann. Tann royndi lærarin veit, at karakterir í eini prosess eru skaðiligir. Eg trúgvi neyvan, at somu foreldur vildu givið børnum sínum sötmeti allan dagin, meðan tey stóðu í vøkstri, tí at barnið ynskir tað. Foreldrini vita, at sötmeti í stórum mongdum er skaðiligt. Somuleiðis vita lærarar, at próvtøl eru skaðilig, meðan næmingurin er í ferð við at læra. Ein onnur orsök er, at næmingar fáa karakterir á miðnámi, og tí er karaktergeving í sjeýnda flokki ein fyrireiking til karaktergeving og er partur av motivatión. Tað er spell, um hetta er hugsanin, og tá eru miðnámskúlnir við til at skapa eina skaðiliga karaktermentan í fólkkáskúlanum. So kemur brennandi spurningurin, hvat gerast skal? Tað verður helst torført at sleppa av við próvtøl, men man kundi gjørt tað, at næmingar bara finga ársmet í 9. flokki. Hesi ársmet skulu ikki koma óvart á næmingarnar, men skulu vera bygd á dygdargóðar formativar eftimetingar, har næmingurin og foreldrini vita, hvar næmingurin flýtur í læringsprosessini.

Búskaparbreyt og FHS – karkaterfrí undirvísing

Á Handilsskúlanum í Havn hevur verið arbeitt í nøkur ár við karkaterfríari undirvísing. Olav Absalonsen hevði í mong ár karkaterfría undirvísing í virkisbúskapi, hetta smittaði eisini av upp á aðrar lærarar, ið sóu fyrimunirnar við ikki at geva næmingum karakter, meðan næmingarnir vóru í eini prosess. Hann vildi eisini flyta fokus frá karakterum til læring. Reidar Nónfjall og Helena Dam á Neystabø, sum vóru stjórar um hetta mundið, stuðlaðu teimum, ið arbeiddi fram móti karkaterfríari undirvísing á skúlanum. Tey valdu at byrja við tí, sum æt HH3, ið var ein trý ára útbúgving. Læraratoymini tóku væl undir við hugskotinum. Tey valdu at fara varliga fram í fyrstu atløgu. Arbeiðið bleiv av fyrstan tíð skipað á tann hátt, at fyrsta hálva árið á HH3 og á búskaparbreyt var karkaterfrítt í lærugreinum, ið bara vóru eitt ár. Í lærugreinum, ið fevndu um tvey ella trý ár, var fyrsta árið heilt uttan karakterir, tó finga næmingar ársmet. Seinni bleiv FHS eisini karkaterfrítt fyrra hálvár.

Í 2015 tók leiðslan á Føroya Handilsskúla í Havn stig til at hava ein fyrireikingarflokk til miðnám, og tað námið var eisini karkaterfrítt. Skúlaárið 2017/18 valdi leiðslan á Glasi, at fyrsta árið á búskaparbreyt skuldi vera karkaterfrítt. Royndirnar hava verið sera góðar, næmingar spyrja eftir metum ta fyrstu tíðina, men sum skúlaárið líður, verða teir flestu

glaðir fyri, at toymini flyta fokus frá karakterum til læring. Lærarar duga eisini at greiða næmingum frá, hvar teir eru sterkir, og hvar teir skulu menna seg. Sum heild hevur leiðsla skúlans ikki fingið nógvar kærur um ársmet, og tað má bera boð um, at lærarar hava dugað at greitt næmingunum frá við orðum, hvar teir flóta í tilgongdini, og at ársmetið ikki kom óvart á.

Nøkur dømi úr Danmørk um karakterfría undirvísing

Í 2014 byrjaði Odder gymnasium eitt karakterfrítt ár fyri næmingar á fyrsta ári. Árið eftir byrjaði studentaskúlin Øregård upp á karakterfría undirvísing í einum 1.g, og tað gav so mikið góð úrslit, at allir fyrsta árs flokkar í skúlaárinum 2016/17 vóru karakterfríir. Skúlin fekk í 2017 100.000 kr. í heiðursløn, sum kallaðist *undervisningens miljøpris*, fyri átakið. Skúlin valdi at brúka pengarnar til at menna karakterfría undirvísing. Tað má sigast at vera visjonert av myndugleikanum at vísa skúlanum slíka virðing. Danska kenslumálaráðið valdi skúlaárið 2017/18, at 15 skúlar skuldu hava karakterfría undirvísing, og tað er bara byrjanin, skilst.

Suðuroy sum karakterfrítt øki

Tað er upplagt, at Suðuroy kundi blivið til eina pilotverkætlan sum karakterfrítt øki í Føroyum. Í Suðuroy eru sjev fólkaskúlar. Tilsamans eru umleið 60 fólkaskúlalærarar, har eru vikarar, námsfrøðingar, stuðlar og onnur knýtt at skúlunum. Skúlarnir virka væl, lærarar eru væl útbúnir, og sum skilst, er oyggin ikki fongd við ta fundarøði, sum valdar á meginøkinum. Og tískil sleppa lærarar í oynni at fáast við læring og leggja undirvísing til rættis uttan at verða órógvaðir av fundarvirksemi. Í oynni eru Miðnámskúlin og Heilsuskúlin. Økið er passaliga avmarkað, tað er skjótt og lætt at fáa leiðslur og starvsfólk savnað. Øll kenna øll, og tað er lætt at fáa lærarar og næmingar at kenna ognarskap í verkætlanini. Tað er eisini lætt at byggja brúgv millum fólkaskúla og miðnámskúla um eftirmeting. Ein onnur grundgeving fyri at gera Suðuroy karakterfría er at venja næmingarnar av við hetta í allari skúlaskipanini. Í alivinnuni stríðast tey við avlúsing, og tuberklarnir eru mestsum útruðaðir í Føroyum, nú er tíðin komin til at stríðast móti karakterøðini.

Myndugleikin kundi sett ein granskara ella eitt toymi av granskarum, sum kundu skrivað Ph.D-verkætlanir, hesir kundu staðið fyri verkætlanini, har teir skipa fyri skeiðum, kjaki, fyrilesturum og øðrum. Hjá hesum granskarum er bæði lætt og skjótt at gera kvalitativar og kvantitativar kanningar av øllum móguligum slagi í sambandi við karakterir og annað í fólkaskúlanum og á miðnámi.

Keldur

Føroya Handilsskúli 1986-2016, Tórður Johannesarson (ritst.), forlagið Glasir, 2017.

Meting í undirvísing og læring, Olav Absalonsen, Miðnásmnrit nr. 3, 2014.

Ársmet og opinleiki, Olav Absalonsen, Miðnámsrit nr. 4, 2014.

Próvtøl káva læringina í skúlunum, Tórður Johannesarson, Miðnámsrit nr. 10, 2016.

Undirvísing ella læring? Læring hjá teimum ungu í tí seinmodernaða, Rógvi Thomsen, Miðnámsrit nr. 7, 2015.

Hví próvtøkur ikki eru eftirfarandi, Olav Absalonsen, Miðnámsrit nr. 12, 2017.

Afturmeldingar at menna læring, Olav Absalonsen, Miðnámsrit nr. 15, 2018.

<https://www.oregard.dk/undervisning/>

<http://www.odder-gym.dk/om-og/udviklingsprofiler/karakterfri-klasse/>

<https://piopio.dk/gymnasier-skal-teste-karakterfrie-klasser/>

<https://gymnasieskolen.dk/minister-karakterfrie-klasser-skal-bremse-perfekthedskultur>